

Філоненко В. М., здобувач кафедри загальної та практичної психології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУ ВС (м. Харків)

АГРЕСИВНІСТЬ ЗАСУДЖЕНИХ-РЕЦИДИВИСТІВ

Стаття присвячена вивченню агресивності злочинців-рецидивістів. Визначено загальний рівень агресивності засуджених, що відбувають покарання за скоєння корисливих і насильницьких злочинів. Проведено порівняння величин агресивності засуджених обох груп, вказані види агресивності, за якими спостерігається найбільша розбіжність.

Ключові слова: агресивність, злочинці, рецидивісти.

Стаття посвячена изучению агрессивности преступников-рецидивистов. Определена степень агрессивности осужденных, которые отбывают наказание за совершение корыстных и насильственных преступлений. Проведено сравнение уровней агрессивности осужденных обеих групп, указаны виды агрессивности, по которым наблюдается наибольшее расхождение.

Ключевые слова: агрессивность, преступники, рецидивисты.

Постановка проблеми. В психології під агресивністю розуміється стійка риса особистості, її готовність до агресивної поведінки. [8, с.12]. В більшій мірі, ніж іншим злочинцям, прояви агресивності притаманні злочинцям-рецидивістам. На думку В.С. Батиргареевої рецидивісти відрізняються більшою суспільною небезпечністю, що пов'язано з існуванням у них, як правило, стійкої антисоціальної установки, міцно укоріненої готовності діяти в одному напрямку – в напрямку досягнення своєї злочинної мети. [3, с.233]. Вивчення проблеми агресивності злочинців – рецидивістів дозволяє прогнозувати її прояви в умовах відбування покарання, і взагалі можливість ресоціалізації та розробки ефективних методів попередження рецидивної злочинності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вчених зробили не одну спробу виявити закономірності в ході подій, що призводять до проявів агресивності та скоєння насильницьких злочинів. Агресивність – це властивість особистості, що являє собою схильність людини реагувати певним чином на ситуацію, що склалася, готовність до прояву агресивних дій, а також схильність сприймати поведінку інших як ворожу. Такі вчені, як А.М. Антонян та В.В. Гульдман пропонують сприймати агресію як реакцію на фрустрацію потреб, що супроводжується емоційними станами гніву, ворожістю, ненавистю та ін. [2, с.125]. З. Фрейд, К. Лоренц, при розгляді питання виникнення агресії віддавали перевагу внутрішнім біологічним чинникам, інші – А. Бандура, Л.Берковіц, А.Макаренко – зовнішнім соціальним. К.Лоренц вважає, що агресія є обов'язковою рушійною силою в боротьбі за

виживання, яка переважно відбувається всередині одного виду.

За різних часів агресія та агресивність розглядалися вченими з позицій глибинно-психологічного, психодинамічного підходу (А.Адлер, А.Е.Мелоян, З. Фрейд, Е.Фромм, К.Юнг, та ін.), у контексті біхевіористичного підходу (А.Бандура, Дж.Доллард, Н.Міллер та ін.), у напрямку адаптивно – дезадаптивного значення агресивності (А.Бандура, Р.Берон, О.Б.Бовть, М.Д.Левітов, Д.Майерс, Т.Г.Румянцева, О.О.Смирнова, Х.Хекхаузен та ін.), з боку конструктивного підходу (Р.Аммон, Г.А.Гайдукевич, О.Ю.Дроздов, Н.І.Повякель, А.О.Реан, Л.М.Собчик, Е.Фромм та ін.), у напрямку розгляду індивідуально – типологічних особливостей (І.В.Бринза, І.А.Василенко, І.Г.Кошлань, О.В.Кузнєцова, А.Є.Ольшаннікова, І.В.Пацявічюс, І.В.Переверзева, О.П.Саннікова), у контексті розвитку особистості (Н.В.Алкіна, К.Бютнер, Н.О.Дубінко, Л.М.Семенюк, І.О.Фурманов, та ін.), у контексті чинника протиправної поведінки (Ю.М.Антонян, І.Б.Бойко, І.В.Горшков, А.Ю. Дишлевой, С.М.Єніколопов, І.А.Кудрявцев, Т.М.Курбатова, О.М.Морозов та ін.), а також при розгляді проявів емоцій особистістю та емоційної регуляції її поведінки (В.К.Вілюнас, С.О.Колот, Г.С.Костюк, О.М.Леонтєв, Е.Л. Носенко, О.Я.Чебикін).

В сучасній літературі агресивність розглядається як невід'ємна властивість гармонійно розвиненої особистості, а її відсутність призводить до нездатності захистити свої інтереси та відстояти себе (Г.А.Гайдукевич (2000), О.Ю.Дроздов (2003), Н.І.Повякель (2002), А.О.Реан (2002), Л.М.Собчик (2003), Е.Фромм (1994) та ін.).

Е.Фромм вирізняє так звану захисну

агресію, яка служить для виживання індивіда - як інстинкт, та інший вид агресії - деструктивність або жорстокість – це пристрасть, яка не має жодної конкретної мети і її проявлення є виключно людською особливістю.

Агресивна поведінка особистості – це результат розвитку конкретного індивіда в даних конкретних умовах під впливом біологічних та соціальних факторів. Будучи структурним елементом особистості агресивність вступає у взаємодію з її компонентами, такими, як комунікативність, цілеспрямованість, інтереси та інші.

Схожу думку мають такі вчені, як О.Ю.Михайлова, О.М.Морозов, Т.Р.Морозова, які зауважують, що індивідуальна злочинна насильницька поведінка є результатом взаємодії стабільних особистісних утворень, що характеризують антисуспільну спрямованість суб'єкта (його потреб, переконань, цінностей і т.і.) і криміногенної ситуації (конкретної життєвої ситуації, яка сприяє здійсненню злочину). [7, с.15].

Сприятливими умовами для проявів та розвитку агресивності особистості є мікросередовище засуджених. Воно може провокувати реалізацію не тільки агресивних, а навіть аутоагресивних тенденцій в поведінці засуджених.

Дослідженнями агресивної поведінки злочинців та агресивності засуджених займалось багато вчених. Найбільш відомі серед них Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.В. Гульдман, А.Ф. Зелінський, О.М. Морозов, В.Ф. Пирожков, В.Г. Самовічев, В.М. Синьов, Г.Ф. Хохряков, І.В. Шмаров, та інші дослідники, які наголошують на тому, що при поміщенні в місця ізоляції будь-яка людина завжди стає озлобленою та

агресивною.

Мета дослідження полягає в виявленні готовності до проявів агресивності засудженими-рецидивістами.

Основний матеріал дослідження та обґрунтування результатів

Дослідження проведено у Олексіївській виправній колонії у місті Харкові, яка належить до кримінально-виконавчих установ середнього рівня безпеки для осіб, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі. Усі досліджувані - засуджені чоловічої статі віком від 18 до 60 років. Всього в дослідженні брали участь 97 осіб. Вибірка була обмежена за ознаками кримінального діяння. Перша група складалась з 48 осіб, засуджених за вчинення корисливих злочинів (крадіжки, шахрайства), друга група складалась з 49 осіб, які засуджені за вчинення насильницьких злочинів (нанесення тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування, вбивства).

Методи дослідження. Тестування проведено за опитувальником Басса - Дарки та тестом руки Е.Вагнера. Також було використано метод аналізу документів - вивчалися документи з особової справи засуджених, з яких фіксувались демографічні (вік, родинний стан, наявність дітей); соціологічні (наявність професії, спеціальності, місце роботи до арешту); кримінально-правові (термін позбавлення волі, кількість судимостей, статті Кримінального кодексу України, за якими засуджений) відомості. Вірогідність результатів дослідження перевірялась t - критерієм Стьюдента.

Особливості рівня та структури агресивності засуджених наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Структура агресивності злочинців-рецидивістів

Види агресії і ворожості	Корисливі	Насильницькі	t	P
Фізична агресія	6,51±2,22	6,0±1,98	1,21	—
Непряма агресія	5,06±1,93	4,27±1,64	2,21	0.05
Роздратованість	6,11±2,44	5,43±2,31	1,41	—
Негативізм	2,48±1,4	2,36±1,37	0,448	—
Образа	5,17±1,41	5,38±1,6	0,666	—
Підозрілість	6,31±1,64	5,52±1,82	2,23	0.05
Вербальна агресія	7,95±2,28	7,23±2,45	1,50	—
Відчуття провини	6,82±1,45	6,89±1,65	0.218	—

В цілому можна стверджувати, що рівень агресивності засуджених обох груп досить високий, розбіжності між групами зафіксовані по таким видам агресивності як підозрілість та непряма агресія.

З результатів, представлених в таблиці 1 бачимо, що підозрілість у злочинців

корисливого типу значно вище, ніж у злочинців насильницького типу. Це пояснюється тим, що злочинці корисливого типу більш залежні від результатів своєї діяльності і через це прагнуть враховувати будь-які чинники, що можуть впливати на хід подій (тримати все під контролем). Для

Питання психології

поведінки злочинців корисливого типу характерними є гіпертрофовані корисливі спонукання, досягнення яких неможливе законними способами. А у зв'язку з тим, що такий спосіб життя для злочинців даного типу є звичним, то можна говорити про здійснення ними постійного контролю не тільки за своїми діями, а і зайва обережність до дій оточуючих. На схожі дані вказує відомий вчений М.І.Снікеев, який підкреслює, що основною психологічною особливістю корисливих злочинців є деформація їх потребової сфери - утилітарні потреби блокують потребу вищих рівнів. [5, с.304]. А це свідчить про те, що злочинці корисливого типу більш за все занепокоєні реалізацією своїх

злочинних планів, від успішності яких залежить вирішення багатьох проблем, насамперед матеріальних та побутових.

Непряма агресія у засуджених корисливого типу також значно вище, ніж у засуджених насильницького типу. І це зрозуміло, тому що непряма агресія завжди спрямована на іншу особу обхідним шляхом, без прямих сутичок та конфліктів, а злочинці корисливого типу більш адаптовані до суспільних відносин і прагнуть уникати прямих конфліктів, на відміну від злочинців насильницького типу. Також так відбувається через те, що корисливі злочинці більш адаптовані і у них більше розвинуті навички спілкування.

Таблиця 2.

Прояви відкритої агресивної поведінки злочинців-рецидивістів

Категорії проявів	Корисливі злочинці	Насильницькі злочинці	t	P
Агресія	3.89±2.8	5.45±2.96	2.69	0.05
Директивність	1.88±1.5	5.18±3.82	5.45	0.05
Страх	0.19±0.7	0.19±0.57	0.002	-
Емоційність	1.92±1.92	2.09±2.34	0.4	-
Комунікація	8.89±4.41	6.73±3.61	2.68	0.05
Залежність	0.69±1.24	1.03±1.8	1.06	-
Демонстративність	1.66±2.19	1.51±2.25	0.33	-
Увечність	1.88±2.34	2.01±2.37	0.27	-
Активні безособові дії	12.38±6.72	9.94±5.8	1.94	0.1
Пасивні безособові дії	2.15±2.89	2.75±2.8	1.05	-
Опис руки	1.93±5.23	0.93±3.25	1.17	-
Готовність до проявів агресивності (АД)	5.73±3.16	10.64±4.75	5.93	0.05
Готовність пристосуватися до середовища (КЗ)	11.56±5.3	9.91±3.94	1.78	0.1
Підсумкове значення готовності до проявів агресивності (ПЗАД)	28.16±6.26	35.63±7.56	5.3	0.1
Підсумкове значення готовності пристосуватися до середовища (ПЗКЗ)	36.88±9.39	34.9±5.89	1.28	-
Кількісний показник відкритої агресивної поведінки (КПВАП)	1.3±0.42	1.03±0.37	3.39	0.05

З результатів, які представлені в таблиці 2 бачимо, що готовність до проявів агресії та директивності у засуджених насильницького типу значно вище, ніж у засуджених корисливого типу. Такі дані обумовлені тим, що засуджені насильницького типу частіше застосовують агресивні дії та більше готові до їх використання в своїй поведінці, небажанням цих осіб пристосуватися до оточення, підпорядковуватися зовнішнім умовам. Як вказують в своїх дослідженнях А.М.Антонян та В.С.Емінов, насильницьким злочинцям, зокрема вбивцям, притаманні порушення в емоційній сфері, психологічна та соціологічна відчуженість, труднощі при засвоєнні моральних та правових норм. Вони схильні переносити на інших риси, які притаманні їм самим. Це ворожість, агресивність, мстивість. [1, с.129].

Готовність пристосуватися до середовища у злочинців корисливого типу проявлена значно більше, ніж у засуджених насильницького типу в зв'язку з тим, що корисливі більше контактні, соціально адаптовані, для їх способу життя потрібні добре розвинені навички спілкування з іншими, вміння швидко зав'язувати нові знайомства. В своїх роботах Ю.А.Дмитрієв підкреслює, що такі засуджені більш товариські, заклопотані своїм становищем, намагаються бути на видноті у адміністрації. [4, с.100].

Майже рівні показники по декільком шкалам в обох групах досліджуваних свідчать про можливість витіснення проявів активності з їх боку. Г.Ф.Хохряков по результатам своїх досліджень вказує на те, що жорстка регламентація діяльності та

поведінки, яка передбачає покарання за відхилення від норми, формує пасивність, призводить до того, що більшість засуджених свідомо обирають нейтральну позицію як основну стратегію життя. [9, с.69].

Одержані дані узгоджуються з поглядами Ю.А.Дмитрієва, який наголошує на тому, що поведінка засуджених стає дуже схожою, вони вимушені поступати також, як інші, інакше будуть піддані засудженню та відчуженню. [4, с.102].

Значення кількісного показника відкритої агресивної поведінки злочинців корисливого типу вказує на те, що вони не є агресивно спрямованими особистостями і не мають стійкого потягу до проявів агресії. Показник загального підсумкового коефіцієнту насильницьких злочинців свідчить, що їм притаманне прагнення до проявів агресивності в поведінці і вони є агресивно спрямованими.

Висновки

Отримані дані вказують на те, що у засуджених насильницького типу більше проявлена готовність до проявів агресії, ніж у злочинців корисливого типу. Такі результати пояснюються небажанням злочинців насильницького типу дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки,

пристосуватися до оточення, підпорядковуватися зовнішнім умовам. Їм притаманні ворожість, агресивність, мстивість у відношенні до оточуючих, схильність переносити на інших риси, які притаманні їм самим.

У корисливих злочинців більше, ніж у насильницьких проявлена схильність до проявів непрямой агресії, підозрливості та готовність пристосуватися до оточуючого середовища. Це вказує на те, що корисливі злочинці більше контактні, товариські, заклопотані своїм становищем. Злочинці корисливого типу більш рухливі, активні, бажають укріпити своє місце та становище в суспільних відносинах, уникаючи прямих конфліктів та сутичок.

Агресивна поведінка засуджених обумовлена способом життя цих осіб до засудження, рівнем взаємодії в мікросередовищі засуджених в місцях позбавлення волі, їх власних морально-вольових якостей та спрямованості особистості.

Вивчення питань походження, динаміки, способів реалізації агресивної поведінки осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі є найбільш значущим для прогнозування їх поведінки та подальшої ресоціалізації.

Література

1. Антонян Ю.М. Личность преступника. Криминально-психологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М. : Норма : Инфра – М, 2010. - 368с.
2. Антонян Ю.М. Криминальная патопсихология / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан // – М. : Наука, - 248с.
3. Батиргарєєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально правові та кримінологічні проблеми: монографія / В.С.Батиргарєєва.-Х.: Право, 2009.-576 с.
4. Дмитриев Ю.А. Пенитенциарная психология / Ю.А.Дмитриев, Б.Б.Казак. – Ростов н/Д :Феникс, 2007. – 681, [1] С.: ил. – (Высшее образование).
5. Еникеев М.И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии: Учебник для вузов. / Еникеев М.И. - М.: Норма, 2005. – 640 с.: ил.
6. Мазоха І.С. Агресивність особистості як психолого-педагогічна проблема / І.С.Мазоха // Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. – 2007. – Вип. 22. – С.95-98.
7. Морозов О.М., Агресивні засуджені. / О.М. Морозов, Т.Р. Морозова – К.: «МП Леся», 2000. – 204с. – Бібліогр.: с. 184-021.
8. Психологический словарь / авт.-сост. В.Н.Копорулина, М.Н.Смирнова, Н.О.Гордеева, Л.М.Балабанова; Под общей ред. Ю.Л.Неймера. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003.-640 с.
9. Хохряков Г.Ф. Преступления осужденных: причины и предупреждение / Г.Ф. Хохряков, Г.С. Саркисов // Ереван : Айстан, 1988. - 280 с.

V. Filonenko, aspirant

AGGRESSION OF RECONVICTED CRIMINALS

The current paper studies aggression of reconvicted criminals. Defines aggression degree of reconvicted persons, who served time sentence for profit motive and violent crimes. The analysis of the data revealed that violent type criminals demonstrated more willingness to instances of outright aggression in behavior than profit motive criminals. They are inherent hostility, aggressiveness and vindictiveness in relation to society. Profit motive criminals are more likely to indirect aggression, suspicion and willingness to adapt to the environment. They are more mobile, active, want to consolidate their place and position in social relations, avoiding direct conflicts and clashes. Aggressive behavior of prisoners conditioned by their way of life before a conviction, the level of interaction in the microenvironment in places of confinement, their own moral and volitional qualities and orientation of personality.

Key words: aggression, criminals, reconvicted persons.